

اسباب بازی‌های بومی تهران

اسباب بازی هر و سیله بازی برای کودکان، نوجوانان و یا حتی بزرگسالان است که به قصد بازی و سرگرمی ایجاد شده باشد. اسباب بازی ذهن کودک را در مورد تصورات و مفاهیم بازتر می‌کند. کودک با هر بار بازی کردن نه تنها احساس خستگی نکرده، بلکه بر خلاقیت وی افزوده می‌شود. ساختن اسباب‌بازی و بازی کردن با آن، از پیش از تاریخ آغاز شده است. هر شهر اسباب‌بازی منطبق با فرهنگ خود را دارد. شهر تهران هم اسباب‌بازی‌های قدیمی و بومی مختص به خود را دارد که در این مقاله به معرفی آنها می‌پردازیم.

تاریخچه اسباب‌بازی در ایران

تاریخچه اسباب بازی در ایران، تقریباً به قبل از مهاجرت آریایی‌ها برمی‌گردد. در آن زمان، ایران باستان، میزبان اقوامی با تمدن‌های متفاوت بود. این امر باعث می‌شد نه تنها ذهنیت و افکار جامعه، نسبت به مفهوم کودکی متفاوت شود، بلکه دید جدیدی نسبت به انواع بازی‌های کودکانه ایجاد گردد. اشیایی با ابعاد کوچک، ظریف و با طرح و نقش کودکانه از جنس سفال، فلز، چوب و شیشه که به شکل پیکره‌های حیوانی و انسانی ساخته شده اند هر کدام داستان خاص خود را دارد. مجسمه‌های چرخ‌دار و یا لوله عمودی (شیر مک)، جفجغه و فرفره، چالیک، الک دولک، دهل، گردونچه، اسب چوبی، و عروسک یادآور اسباب بازی کودکان دوره‌های گذشته است. اسباب‌بازی‌های کودکان تهرانی اغلب در شهر ری و حوالی حرم شاه عبدالعظیم در کارگاه‌های نجاری و یا مغازه‌های آهنگری ساخته و به تهران ارسال می‌شدند.

اسباب بازی های نوستالژیک تهران

ماشین حلبی

ماشین حلبی بر اساس ماشین های رایج مانند هودسون، شورولت، انترناش، دوج و بنز قدیمی در دهه های نخست ۱۳۰۰ در تهران ساخته شد. این ماشین یکی از ده ها اسباب بازی حلبی است که در بازار شهرری به عنوان اسباب بازی به کودکان ارائه می شده است. تمام اجزای ماشین با دقت و ظرافت با روش حلبی سازی سنتی چکش خورده و جوش کاری شده است. برای ساختن این اسباب بازی از حلبی های روغن خوراکی استفاده می شد. برخی سازندگان این ماشین ها را رنگ هم می کردند.

پرنده حلبی

پرنده حلبی یکی از ده ها اسباب بازی حلبی است که در دهه های نخست ۱۳۰۰ در بازار شهرری برای کودکان ساخته می شد. این پرنده با دو چرخ که به زیر بدنش متصل شده، حرکت می کند. چرخ ها از یک طرف به بدن پرنده جوش داده شده و از طرف دیگر به دو بال متحرک پرنده که به شکل لولای ساده می باشد، به بدن او وصل شده است. این روش باعث می شود تا هنگام چرخش چرخ ها، بال های پرنده مانند عمل بال زدن طبیعی پرنده به بالا و پایین حرکت کند. یک دسته چوبی به پرنده متصل شده تا کودک بتواند در حالت راه رفتن و یا دویدن بازیچه را روی زمین در جلوی خود به حرکت در آورد.

فرفره چوبی

نوک تیز فرفره روی سطح صاف قرار می‌گیرد و با چرخاندن دسته چوبی بالای فرفره میان دو انگشت شصت و سبابه، فرفره دور خود شروع به چرخیدن می‌کند. رنگ‌ها و طرح‌های روی فرفره هنگام چرخیدن، فرفره را زیباتر می‌کند و نوعی بازی و ترکیب رنگ‌ها و شکل‌ها را به وجود می‌آورد.

اسباب‌بازی‌های مینیاتوری

این اسباب‌بازی‌ها در دهه‌های نخست ۱۳۰۰ در بازار شهر ری با استفاده از حلب برای خاله جان بازی دختران ساخته شد. این اسباب‌بازی در اصل نمونه‌های کوچک اشیاء واقعی هستند که با ظرافت و دقت به شکل‌های آب‌پاش، آفتابه، بخاری هیزمی، پارچ برای آشپزی، چراغ سه‌فتیله، سرتاس برای ریختن حبوبات در آشپزی، سماور، قوری، سرویس دیگ، کفگیر و انبر تهیه می‌شد.

درشکه

این درشکه حلبی نمونه مینیاتوری از درشکه های قدیمی است که در تهران و برخی شهرهای بزرگ مورد استفاده قرار می گرفته است. پیشینه ساخت این اسباب بازی سازی از شهر ری در دهه های نخست ۱۳۰۰ برای کودکان بوده است. درشکه تک اسبه حلبی به همراه درشکه چی که در حال راندن است. درشکه چی دو بعدی بوده و از ورقه حلبی به صورت نیم رخ بریده شده است. چرخ های درشکه از تشتک نوشابه ساخته شده؛ بدنه درشکه به رنگ نقره ای بوده و سایه بان آن به رنگ قرمز است.

سوت حلبی

این سوت سوتک از خم شدن ورقه های باریک حلبی به شکلی بسیار ساده درست شده است. قسمت دهنی سوت دو جداره است که به هنگام دمیدن هوا به درون آن، صدای سوت از آن خارج می شود.

شهر فرنگ

شهر فرنگ کوچک حلبی بر پایه شکل واقعی شهر فرنگ باز سازی شده است. قطعات مختلف آن به بدنه جوش داده شده و با رنگ قرمز و نقره ای رنگ آمیزی شده است.

فرفره حلبی

در گذشته برای اینکه نوپایان را ترغیب به راه رفتن کنند به انتهای یک چوب غلطکی وصل می کردند و به دست کودک می دادند. نام این وسیله "گردنای" بود. گردنای ابزاری بود تا کودک با راه رفتن به دنبال آن راه رفتن را تمرین کند. به این فرفره حلبی دسته بلند چوبی متصل می شود؛ کودک با هل دادن آن روی زمین می تواند چرخش فرفره های حلبی را ببیند. افزون بر آن برای یک کودک ۴-۵ ساله، می تواند کارکردی تفریحی محسوب شود. ساختار جالب و در عین حال ساده این وسیله بازی

باعث می شود تا با چرخیدن چرخ هایی که عمود بر فرفره ها بر روی زمین حرکت می کنند، فرفره ها نیز بچرخند. یک مفتول فلزی از بین دو فرفره عبور کرده و آنها را به چرخ دنده ها متصل می سازد.

فوتک

فوتک با جنسیت حلبی از خم کردن ورقه ای حلبی به شکل نیم دایره درست می‌شود. وسط این نیم دایره سوراخ است و دو طرف سر آن از داخل با شی تیز گود می‌شود تا ورقه ای حلبی به شکل لوزی در آن قرار گیرد. لوله ای از جنس حلب در سوراخ وسط نیم دایره قرار می‌گیرد. با دمیدن درون لوله ورقه لوزی شکل همانند فرفره می‌چرخد.

قایق نفتی

قایق نفتی از اسباب بازی های محبوب پسران در دهه ۳۰ است که با ریختن نفت در مخزن آن و روشن کردن فتیله‌ای که در آن تعبیه شده، بر روی آب حرکت می‌کند. این قایق به روش خم و جوش کاری ورقه حلبی ساخته شده است. بر دماغه قایق یک پرچم نصب شده است. شکل پرچم دو بعدی است و حالت اهتزاز را القا می‌نماید. مخزن نفت قایق، قطعه‌ای قابل جدا شدن است که یک دودکش نیز دارد. قایق به رنگ طبیعی حلب است.

لوکوموتیو

لوکوموتیوی به رنگ زمینه آبی با تزییناتی قرمز و نقره ای که چهار چرخ متحرک دارد. دودکش لوکوموتیو با روش جوش به بدنه متصل شده است. چرخ ها از تشتک نوشابه و با روش چکش کاری درست شده‌است. اتاقک لوکوموتیو دو پنجره دایره ای شکل دارد. بدنه اسباب بازی به رنگ آبی کاربنی اسپری شده ولی تزیینات آن با قلم مو رنگ و به آن متصل شده است.

ماشین دودی

نخستین خط آهن ایران، خط آهن تهران به شهر ری بود که در سال ۱۲۶۱ ق. / ۱۸۸۳ م. امتیاز آن را ناصرالدین شاه قاجار به یک مهندس فرانسوی به نام مسیو بواتال داد. مدل این وسیله نقلیه عمومی بعدها دستمایه ساخت اسباب بازی سازهای شهرری شد. ماشین دودی از دو قسمت مجزا تشکیل شده است. قسمت اول لوکوموتیو با سر راننده به صورت دو بعدی و قسمت دیگر واگن با ۴ ردیف نیمکت

است. چرخ های ماشین دودی همه از تشتک نوشابه ساخته شده است. این اسباب بازی دارای جزئیات ظریفی همچون زنجیر اتصال، نرده های محافظ و دود کش است. چرخ ها حول محور خود قابل حرکت هستند. ابتدا و انتهای واگن درب کوچک لولایی وجود دارد که باز و بسته می شود.

هوایمای حلبی

هوایمای تک ملخه مدل قدیمی (نمونه ی هوایمای های اولیه) از جنس حلبی که دو چرخ در جلو و یک چرخ در عقب دارد. چرخ ها و ملخ هوایمای متحرک اند. خلبان به صورت دو بعدی به بدنه جوش داده شده است. دو چرخ جلوی هوایمای از جوش دادن دو تشتک نوشابه و چرخ عقب از یک سکه مبارکباد ساخته شده و به یک میله ظریفی جوش داده شده است. تمام قسمت های هوایمای با اسپری به رنگ نقره ای در آمده است.

دبرنا

دبرنا یا دبلنا که نام اسباب بازی است که در دنیای غرب به نام بینگو شناخته می شود. این مجموعه شامل ۲۱ کارت و ۹۰ مهره پلاستیکی است که در دو کیسه پارچه ای قرار دارند. کیسه های پارچه ای دست دوز بوده و

برای نگهداری کارت ها و دانه حبوبات دوخته شده است. نحوه بازی بدین قرار است که یک نفر که اوستا نام دارد مهره ها را که از شماره ۱ تا ۹۰ هستند به صورت اتفاقی از کیسه در آورده و می خواند. بازیکنان هم که کارت ها به تساوی میان شان تقسیم شده، دانه های حبوبات را روی شماره ها می گذارند. هر کس که سریعتر شماره های کارتش پر شود باید زود اعلام کند دبرنا یا دبلنا و برنده می شود. این بازی در شب های طولانی زمستان و شب نشینی های فامیلی پر طرفدار بود. اغلب به صورت خانوادگی برگزار می شده و معمولا تمام اعضای خانواده در آن شرکت می کردند.

طبلك

صفحه گرد مقوایی که دسته ای حصیری در آن فرو رفته و دو مهره با نخ به بدنه آن متصل شده است. با چرخاندن دسته حصیری، مهره ها به صفحه کاغذی برخورد کرده و صدا می دهند.

سخن پایانی

اسباب بازی باید با ارزش های حاکم بر جامعه مطابقت داشته باشد. این تناسب نیز به گونه ای باشد که ارزش های جامعه را تقویت و محکم تر از قبل سازد و باعث آرامش روحی و عاطفی کودکان و خانواده های آنها گردد.

در تنظیم این مقاله از منابع زیر استفاده شده است:

<https://www.ibna.ir/>

<https://iranak.org/>

تهیه و تنظیم: آيسان پژوهان فر